

પૂતનાના ઉદ્ધારક બાલકૃષ્ણ- વર્તમાન સંદર્ભમાં

શ્રીકૃષ્ણ હિન્દુ ધર્મના દેવ મહત્ત્વના દેવ છે. હિન્દુ પુરાકથા મુજબ વિષ્ણુના દશાવતારોમાંના આઠમા અવતાર ગણાય છે.શ્રીકૃષ્ણ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે. વ્યક્તિત્વના દરેક પાસાની દૃષ્ટિએ તે પરિપૂર્ણ છે.દેવકી-વસુદેવ,નન્દ-યશોદાના પુત્ર,કાલિયદમન કરનારા બાળક,રાક્ષસોના સંહારક,પાંડવ-કૌરવોના સમ્બન્ધી, રુક્મિણીના પતિ,ગોપીઓ અને રાધાના કૃષ્ણ ,કુરુક્ષેત્રના યુદ્ધમાં અર્જુનના સારથિ અને ગીતાના ઉપદેશક- આવા તો કેટકેટલા આયામો છે કૃષ્ણચરિતના બહુ પ્રાચીન સમયથી કૃષ્ણ કવિઓ-સર્જકોના પણ પ્રિય પાત્ર રહ્યા છે. પ્રશિષ્ટ સંસ્કૃત કૃતિઓમાં માઘના શિશુપાલવધમાં કૃષ્ણ ધર્મસંસ્થાપક નાયક તરીકે વર્ણવાય છે.તો જયદેવના ગીતગોવિન્દમાં રાધા અને ગોપીઓની સાથે લીલા કરતા કૃષ્ણ વર્ણવાયા છે .ભારતીય ભાષાઓ જેવીકે, ગુજરાતી,હિન્દીમાં પણ કૃષ્ણને ઉદ્દેશીને અનેક કૃતિઓ લખાઈ છે.ભક્ત કવિ નરસિંહની, દયારામની રચનાઓમાં તો જાણે સાક્ષાત કૃષ્ણ જીવે છે. એનું ચરિત સમગ્ર માનવીય ચિત્તને આકર્ષે છે.કૃષ્ણના અતુલ્ય પરાક્રમોનો શ્રેય ભલે તેમના મૂળ સ્વરૂપ એવા વિષ્ણુનો મહિમા ગણાતો હોય પરન્તુ,તેમના કૃષ્ણઅવતારમાં કરેલ પ્રત્યેક કર્મ સામાન્ય મનુષ્યને ઉન્નત,ઓજસ્વી ન્યાયપૂર્ણ જીવનરીતિનો બોધ આપે છે. માનવમાં રહેલ દિવ્ય ચેતનાની જ્યોતને પ્રજ્વલિત રાખવાનું જોમ આપે છે. વિષ્ણુના અવતાર તરીકે હિન્દુ માનસમાં બાલસ્વરૂપે ભક્તનો લાલો બની પૂજાતો હોય કે રાધારમણની મૂર્તિરૂપે મંદિરમાં પૂજાયા હોય એના ચરિત સાથે ગૂંથાયેલ પ્રત્યેક કથા જીવન જીવવાની કળા શીખવે છે. એનું ચરિત ભાવકોની અને ભક્તોની બુદ્ધિ અને હૃદય બન્નેને આકર્ષે છે એ જ કૃષ્ણનું કૃષ્ણત્વ છે.કૃષ્ણના જીવનના વિવિધ પાસાઓ અને અવસ્થાઓ સાથે વિવિધ ઘટનાઓ સંકળાયેલી છે.આ પૈકી બાલસ્વરૂપે પૂતનાનો વધ કરનાર કૃષ્ણનું સામ્પ્રત સંદર્ભમાં અર્થઘટન પ્રસ્તુત શોધપત્રનો પ્રતિપાદ્ય વિષય છે.

ભાગવતપુરાણ,બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણ,ગર્ગસંહિતા,વિષ્ણુપુરાણ,હરિવંશમાં કૃષ્ણ અને પૂતનાની પુરાકથા વર્ણવાઈ છે.વસુદેવ અને દેવકીનું તેમના આઠમાં સંતાન કૃષ્ણને તેમના મિત્ર નન્દ-યશોદાને ત્યાં મુકીને યશોદાની સદ્ગોજાત બાળકીને લઈને મથુરાની જેલમાં પાછા આવી જાય છે.સવારે કંસને દેવકીની પ્રસૂતિની જાણ થતા તે તેને મારી નાંખવા આવે છે.તે કન્યા હોવા છતાં તેને પછાડે છે ત્યાં જ તે કંસના હાથમાંથી છૂટીને આકાશમાં ચાલી જાય છે.તે સામાન્ય કન્યા નથી ,યોગમાયા છે તે કંસને જણાવે છે કે-તને મારનાર શત્રુ કોઈ સ્થાન પર જન્મી ચૂક્યો છે,તું વ્યર્થ નિર્દોષ બાળકોની હત્યા કરવાનું બંધ કર.-આમ કહી તે અન્તર્ધ્યાન થઈ જાય છે.તે પછી કંસ રાજસભામાં મંત્રીઓને બોલાવીને દેવકીની પુત્રીએ જણાવેલી વાત કહી સલાહ માગે છે. કંસના મંત્રીઓ પણ તેની જેવા જ દુષ્ટબુદ્ધિ છે.તે કંસને એવી સલાહ આપે છે કે છેલ્લા દસ દિવસમાં જે કોઈ બાળકો જન્મ્યા હોય તેમને મારી નાંખાવીએ અને વિષ્ણુના નાશ માટે ઋષિમુનિઓનો જ નાશ કરાવવો જોઈએ.પરન્તુ કંસ કૃષ્ણના નાશ માટે એટલો ઉતાવળો છે કે તે બાળકોનો જ વધ કરી નાંખવાનું વિચારે છે.

ભાગવતપુરાણના દસમા સ્કન્ધના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં પૂતનાઉદ્ધાર- (પૂતનામોક્ષ)નો પ્રસંગ વર્ણવાયો છે.જેમાં શ્રીકૃષ્ણની બાળસ્વરૂપલીલાને સુંદર રીતે વર્ણવી છે. મથુરાથી પાછા ફરી રહેલ નન્દ વસુદેવની એ વાતથી ચિંતિત હોય છે કે વ્રજમાં ઉત્પાતો થઈ રહ્યા છે. પણ નન્દ વિચારે છે કે જ્યાં રક્ષોઘ્ન ક્રિયાઓ થતી હોય ત્યાં તો ઉત્પાત ક્યાંથી થાય એ વિચારે તે આશ્ચસ્ત છે.પણ બાળકોના વધ માટે કંસે યાતુધાનીને નિમી હોય છે જેનું નામ પૂતના છે. જે,નગર,ગામ અને વાડાઓમાં બાળકોને મારી નાંખવાના હેતુથી ધૂમતી હોય છે. એનું નામ જ સૂચવે છે કે પૂતાનપિ નયતીતિ પૂતના પુરુષાનપ્યુત નયતીતિ વા,અતોતિબલિષ્ઠા,સર્વાનેવ મારયિતું શક્તા' । જે જાતકર્મ સંસ્કારથી પવિત્ર બાળકોને,પુરુષોને પણ લઈ જાય તેવી છે.પરન્તુ,કૃષ્ણ તો સાક્ષાત્ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે.પરમાત્મા છે.ત્યાં માયાનું નામનિશાન ક્યાંથી પ્રવેશી શકે ?વ્રજમાં પૂતનાવધની લીલાનું પ્રયોજન હોવાને લીધે લીલાશક્તિની પ્રવૃત્તિથી મૃત્યુએ જેને નિમન્ત્રણ આપ્યું હોય તેમ પૂતનાને કંસે ગોફળમાં મોકલી છેⁱⁱ.પૂતના બાળકોને શોધતી નગર,ગામ અને વાડાઓમાં ભરે છે. અહીં પૂતના માટે નિઘનન્તી ચચાર – એવું ક્રિયાપદ પ્રયોજ્યું છે જેનો અર્થ ટીકાકારે 'બાળકોને મારી નાંખતા ફરતી' એવો નહીં પણ 'મારી નાખવાના હેતુથી ફરતી'એવો કર્યો છે.કેમકે ,કૃષ્ણને શોધતા બીજા બાળકોને પણ મારી નાંખે તો ભગવાન પર નિર્દયતાનો દોષ લાગે જ્યારે ભગવાન તો પરમ કરુણામય છેⁱⁱⁱ.

કામચારિણી પૂતના દેવકીના આઠમા સંતાનને શોધતી ખેયરી રૂપે-આકાશમાર્ગે ગોફળમાં પ્રવેશે છે કેમકે ,ત્યાં સાક્ષાત્ ભગવાન બિરાજે છે અને ભૂમિ બધા જ દેવોથી રક્ષાયેલી છે.તે દિવસે આશ્લેષાનક્ષત્ર, વિષઘટિકા, મૃત્યુયોગ સર્જાયો હોય છે.કૃષ્ણ છ દિવસના જ હતા ત્યારે તે પૂતનાનો વધ કરે છે.આ વિગત તેમના પરાક્રમની અલૌકિકતા સમજવા માટે મહત્ત્વની છે.

પૂતના ગોફળમાં પ્રવેશે છે ત્યારે તેના સુંદર રૂપ અને ચેષ્ટાઓનું વર્ણન ભાગવતકારે કર્યું છે.તેણે સુંદર વસ્ત્ર,આભૂષણો પહેર્યા છે .ઋતુના વિવિધ ફૂલો ગૂંથ્યા છે. તેના ચહેરા પર બનાવટી હાસ્ય છે.આ વર્ણન તેની મોહકતા સૂચવે છે.આ યોજના ભગવાને ઊભી કરી છે^{iv}.ભગવાન ઈચ્છે તો બધા જ તેનાથી મોહિત થઈ જાય.તેના સાચા રૂપને કોઈ ઓળખી ન શકે તો જ તે કૃષ્ણ સુધી પહોંચે.

બાલગ્રહસ્ત્ર વિચિન્વતી શિશૂન્ યદ્દચ્છયા નન્દગૃહેઽસદન્તકમ્ ।10.6.7^{ab} બાલગ્રહ એવી પૂતના યદ્દચ્છયા જે નન્દના ઘરમાં દુષ્ટોના નાશક ભગવાન વિરાજે છે ત્યાં પહોંચી જાય છે.અહીં પ્રશ્ન થાય કે જ્યાં ભગવાન પુરુષોત્તમ હોય ત્યાં પૂતના કઈ રીતે પ્રવેશી શકે ?પણ એનું કારણ એ છે કે તે એનો મૃત્યુયોગ સર્જાયો હોય છે એટલે જાય છે^v.નન્દના ગૃહમાં તે જઈને બાળકને જૂએ છે.ત્યાં બાલકૃષ્ણ માટે પ્રતિચ્છન્નનિજોરુતેજસં એવું વિશેષણ પ્રયોજાયું છે.બાલકૃષ્ણએ ઝૂઝુ અર્થાત્ અધિક તેજને ઢાંકી દીધું છે.જો કૃષ્ણએ તેજને છૂપાવ્યું ન હોત તો તો રાક્ષસી પૂતના જ બળીને ભસ્મ થઈ જાત,જો બધું જ તેજ છૂપાવી દે તો યશોદા,રોહિણી,ગોપીઓ વગેરે ગભરાઈ જાય.આ તેમની સ્વરૂપલીલા છે.

બાલકૃષ્ણ વાસ્તવિક રૂપે તો પરમાત્મા,નારાયણ ભગવાન છે.ભગવાનની જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ સર્વત્ર સદૈવ રહે છે.પરન્તુ,લીલાના પ્રયોજનથી તિરોહિત (અદૃશ્ય) થાય છે.બાલસ્વરૂપે નિદ્રાધીન હોવાથી તેમની ક્રિયાશક્તિનો અભાવ છે.એમની જ્ઞાનશક્તિનો પ્રકાશ સ્વાભાવિક હોય છે.આ સ્વાભાવિક પ્રકાશ તે ઢાંકી દે છે એટલે પૂતના એની પાસે જઈ શકે છે^{vi}.બાલકૃષ્ણ સ્વરૂપ ભગવાન ભસ્મથી ઢંકાયેલ અગ્નિ જેવા છે.રાખથી ઢંકાયેલ

અઝિમાં પણ અંદર તો પ્રકાશ અને ઉષ્મા હોય જ છે એમ આંતરિક જ્ઞાનશક્તિથી તે બાળકોને મારનારી પૂતનાને તો ઓળખી જ જાય છે પણ તેના પ્રેરક કંસને પણ જાણી લે છે. 'વિબુદ્ય તાં બાલમારિકાગ્રહં' 110.6.8મા.મહા.પુ. ભગવાન સામે કોઈ ગમે તે રૂપ લઈને આવે તો પણ તે એના આંતરિક રૂપને પામી જાય છે. અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે ભગવાને ઓળખી જવા છતાં ઊભા થઈને કેમ મારી નાંખતા નથી ? એનું કારણ એ છે કે જગત્કર્તા ભગવાન કોઈને સ્વયં મારતા નથી.નિમિત્ત ઊભું કરે છે.ધરમાં ધૂસી ગયેલી પૂતનાને તેજ ઓછું કરી સ્વરૂપલીલાથી નજીક આવવા દે છે^{vii}.કૃષ્ણની બાલકીડાનું વ્યાસે સુંદર આલેખન કર્યું છે. 'ચરાચરાત્માઽઽસ નિમીલિતેક્ષણઃ' 110.6.8મા.મહા.પુ. ચરાચરનો આત્મા (પાસે આવેલી પૂતનાને જોતાં જ) આંખો બંધ કરી દે છે. બાલકૃષ્ણ ચરાચરાત્મા છે. બ્રહ્મવિદ છે.એ તો અપ્રત્યક્ષ પદાર્થોને પણ જાણે છે. એમને આંખો બંધ કરવાની પણ ક્યાં જરૂર છે?ભગવદ્સ્વરૂપ બાલકૃષ્ણની આ ચેષ્ટા-ચત્વના ટીકાકારોએ વિભિન્ન અર્થઘટનો કર્યા છે.જેમ કે,

1. અત્યંત બાલભાવ,ભીરૂતા દર્શાવવા માટે આ ચેષ્ટા વર્ણવી છે^{viii}.
 2. જેણે માતૃભાવ દર્શાવ્યો છે તેનેજ મારી નાંખવાની છે એવી શરમ આવતાં આંખો બંધ કરી દીધી^{ix}.
 3. શ્રીકૃષ્ણના મનમાં એ ભાવ આવ્યો કે કરુણાદૃષ્ટિથી જોઈશ તો અને મારીશ કઈ રીતે અને ઉગ્ર દૃષ્ટિથી જોઈશ તો એ બળીને ભસ્મસાત્ થઈ જશે એ વિચારે આંખો બંધ કરી દીધી^x.
 4. ચરાચરાત્મા શ્રીકૃષ્ણએ આંતર્યક્ષુથી તે દુષ્ટાને બરાબર જોઈ પણ તેમના બાહ્યચક્ષુમાં રહેલ ધર્માત્મા નિમિત્તે આ દુષ્ટાને જોવાનું ઉચિત્ ન સમજીને આંખો બંધ કરી દીધી.^{xi}
 5. ભગવાનના ઉદરમાં રહેલ અખંડ કોટિ બ્રહ્માંડોના જીવ એ જોઈને ગભરાઈ ગયા કે શ્યામસુંદર પૂતનાના સ્તનમાં લાગેલ હળાહળ વિષ પીવા જઈ રહ્યા છે.આથી,તેને સમજાવવા માટે કૃષ્ણએ આંખો બંધ કરી દીધી^{xii}.
 6. ધાત્રીનો વેષ ધારણ કરીને આવેલી આનો વધ પોતે જાતે કરવાનો છે એ વિચારે વિમુખ થઈને તેના મૃત્યુની પીડા જોવી ના પડે એટલે આંખો બંધ કરી દીધી^{xiii}.
 7. ખોળામાં લઈને સ્નેહ દેખાડવા માંડેલી એ કપટી બાળકોને મારનારી છે એમ ઓળખી ગયા પછી એને હવે આંખોથી તો નથી જ જોવી એટલે આંખો બંધ કરી દીધી^{xiv}.
 - 8 શ્રીકૃષ્ણના નેત્ર રાજહંસ છે.એને બકી પૂતનાના દર્શનની કોઈ જ ઈચ્છા પણ નથી અને એને જોવી યોગ્ય પણ નથી એટલે નેત્ર મીંચી લીધા.^{xv}
 - 9 આ જન્મમાં તો આણે કશું કાર્ય કર્યું નથી કે જેથી મને મળે પણ સંભવ છે કે પૂર્વ જન્મમાં એણે મને મળવા જેવું કંઈ કાર્ય કર્યું હોય.પૂતનાના પૂર્વ પૂર્વ જન્મોના કર્મો જોવા માટે જાણે બાલકૃષ્ણએ આંખો બંધ કરી.^{xvi}
- બધા જ પાંડિત્યપૂર્ણ વિવેચનો થકી તેમના પુરુષોત્તમ નારાયણ રૂપનો અને બાલસ્વરૂપનો મહિમા દર્શાવ્યો છે. અહીં પૂતનાને જોતાં જ કૃષ્ણ આંખ મીંચી દે છે તેમાં બાલસહજ કીડાને દર્શાવવી જ વધુ ઉપયુક્ત જણાય છે. કૃષ્ણ એક બાળક જ છે એવું પ્રતિપાદિત કરવા એમની બાલસહજ ચેષ્ટા ભાગવતકારે વર્ણવી છે.

પૂતના રૂપ બદલીને આવી છે . ફૂર પૂતનાએ તો આટલું સુંદર બાળક જોયા પછી પણ તેને વિષમય દૂધ પીવડાવી મારી નાંખવો છે. એ તો વિષમય સ્તનપાન કરાવવા જ આવી છે . કોઈ આયુધ વગર જ બાળકોને મારી નાંખે છે .તે જ રીતે ભગવાન પણ બાલસ્વરૂપે તેનું સ્તનપાન કરતા કરતા તેના પ્રાણો ચૂસી લે છે. નથી એમણે

રૂપ વિસ્તાર્યુ કે નથી કોઈ આયુધ લીધું .પૂતનાવધમાં બાળલીલા અને પુરુષોત્તમલીલા સમાન્તર ચાલે છે.ઈશ્વર હોવાથી સ્ત્રીહત્યાનો દોષ લાગતો નથી એ ઐશ્વર્યધર્મ છે.બાળરૂપે જ આટલું અલોકિક પરાક્રમ વીર્યધર્મ છે.તેમણે પૂતનાને ઉચિત્ રીતે મારી તે શોભાસ્પદ હોઈ શ્રીધર્મ છે.બાલમારિકા હોવાથી તેને મારવી જ પડે એમ સમજીને મારી એમાં જ્ઞાનધર્મ પ્રકટ થાય છે. ધર્મીસ્વરૂપે તેને મોક્ષદાન આપ્યું .તેના પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવવા રોષપૂર્વક તેના પ્રાણો સાથે દૂધ પીધું- પ્રાણૈઃ સમં રોષસમન્વિતોઽપિભત્ । અહીં પૂતના તો એક જ છે તો પ્રાણૈઃ બહુવચનનું રૂપ કેમ ?અહીં ભાગવતકારે બહુવચનનું રૂપ પ્રયોજીને ભદવદ્રહિમા દર્શાવ્યો છે.ભગવાને પૂતનાના કેવળ પ્રાણ જ નથી પીધા તેનું જે કંઈ છે તે બધું જ સ્વીકાર્યું છે.પૂતનાએ જેટલા બાળકોના જીવ લીધા હતા તે બધાની પણ મુક્તિ થઈ.પૂતનાને મારવા ભગવાનને રોષની પણ ક્યાં જરૂર હતી? પરન્તુ લીલાને કારણે રોષનું નાટક કરે છે.પૂતનાના પ્રાણ છૂટે છે ત્યારે તેમને પ્રત્યેક મર્મસ્થાનમાં પીડા થાય છે.-નિષ્પીડ્યમાનાખિલજીવમર્મણિ ।-એનું કારણ એ છે કે પૂતનાએ જે જે બાળકોના પ્રાણ લીધા છે તે પૂતનાના મર્મસ્થાનમાં રહેલા છે.ભગવાને આ પ્રાણોનો પ્રવેશ પોતાનામાં કરાવવાનો છે.આથી તેને પ્રાણો છૂટતા પ્રત્યેક મર્મસ્થાનમાં પીડા થાય છે.તેની આંખો ફાટી જાય છે. તેની ત્રાડથી આકાશ,પાતાળ અને દિશાઓ ગૂંજી ઉઠે છે.તેના મૂળ રાક્ષસી સ્વરૂપે જ પ્રાણ નીકળી જતા પૃથ્વી પર પડે છે.તેનો દેખાવ એટલો બધો ભયંકર છે કે બધા જ ગોવાળિયાઓ ગભરાઈ જાય છે પણ બાલકૃષ્ણ તો તેની છાતી પર નિર્ભયપણે ખેલી રહ્યો છે.છ દિવસું બાળક હાથ પગ હલાવીને રમી રહ્યું છે.-બાલં ચ તસ્યા ડરસિ ક્રીડન્તમકુતોભયમ્ । એ પછી ગોપીઓ ગભરાઈને કૃષ્ણને ત્યાંથી લઈ લે છે.

ગોવાળો પૂતનાના શરીરના ટૂકડે ટૂકડા કરી તેને ગોફળથી દૂર લઈ જાય છે અને અગ્નિદાહ આપે છે.ત્યારે ભગવાને દૂધ પીધું હોવાને લીધે જેના સમસ્ત પાપો નષ્ટ થઈ ગયા છે તેવી પૂતનાના બળી રહેલા દેહનો ધૂમાડો ઉપર જાય છે જેમાંથી અગરુની સુગન્ધ ફેલાય છે.પૂતના લોકોના બાળકોને મારી નાંખનારી,લોહી પીનારી હતી,દ્રેષ ભાવથી મારી નાખવાના આશયથી જ ભગવાનને સ્તનપાન કરાવવા આવી હતી. છતાં હરિ-નારાયણે તેને સદ્ગતિ આપી.

પૂતના લોકબાલઘ્ની રાક્ષસી રુધિરાશના|જિઘાંસયાપિ હરયે સ્તનં દત્ત્વાઽસપ સદ્ગતિમ્||10.66.35

અહીં બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણની કથાનો સન્દર્ભ સ્મર્તવ્ય છે.પૂતના પૂર્વજન્મમાં બલિરાજાની પુત્રી રત્નમાલા હતી.તેણે જ્યારે યજ્ઞશાળામાં વામનસ્વરૂપ ભગવાનને જોયા કે તરત જ તેના મનમાં ભગવાન પ્રત્યે પુત્ર જેવો સ્નેહ ઉદ્ભવ્યો હતો. તે વેળા તેણે પોતાના મનથી આ બાળકને સ્તનપાન કરાવવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો.પરન્તુ,તરત જ તેનું વિરાટ સ્વરૂપ જોતાં તેમને મારી નાંખવાની ઇચ્છા થયેલી.આ ભાવ શ્રીવામનભગવાને જાણી પણ લીધો હતો. એ જ કારણે રત્નમાલાના બીજા જન્મે સમયે પૂતનારૂપે મારી નાંખવાના હેતુથી તેને ધવડાવે છે.^{xvii}જેને કૃષ્ણએ મૃત્યુ પછી જનની દેવકી-યશોદાની જેમ સ્વર્ગ-વૈકુણ્ઠ લોકમાં સ્થાન આપ્યું.^{xviii} .રત્નમાલાએ શુદ્ધ હૃદયથી સેવેલ ભાવ અને દુર્ભાવ બન્ને ફલીભૂત થાય છે . દુષ્ટાયાતુધાની રૂપે આવવાને લીધે કૃષ્ણને તેનો સંહાર કરવો પડે છે પણ કૃષ્ણ તેમને ઉચ્ચગતિ આપે છે.

યાતુધાન્યપિ સા સ્વર્ગમવાપ જનનીગતિમ્ ।10.6.38.ભા.મહાપુ. તો પછી જે કૃષ્ણ પરમાત્માને પરમ ભક્તિ અને પ્રેમથી ભજે છે તેની તો વાત જ શી ?

કૃષ્ણએ કરેલ પૂતનામોક્ષનો અન્યત્ર પણ ઉલ્લેખ છે.^{xix}કૃષ્ણ બાલસ્વરૂપ લીલાથી જ ભયંકર રાક્ષસીનો ઉદ્ધાર કરે છે. અદ્ભૂત પરાક્રમ એ પુરુષોત્તમસ્વરૂપ લીલા છે.જ્યારે,બાળસહજ ચેષ્ટાઓમાં મધુર બાળલીલાના દર્શન થાય છે.

પૂર્ણ પુરુષોત્તમે બાલસ્વરૂપે જ પૂતનામોક્ષનું મહાન કાર્ય કર્યું તેનો જ આપણે સહુ જીવાત્માઓ અંશ છીએ. એ અંશ થકી કૃતજ્ઞી બનીએ,કૃતઘ્ની નહીં. આપણે તો મનુષ્ય છીએ આપણી માતાને કૃષ્ણ ભગવાનની જેમ સ્વર્ગ-વૈકુણ્ઠનીગતિ તો ન આપી શકીએ પણ જેણે દૂધ પાચું છે અને જેણે જેણે માતાની જેમ પ્રેમભર્યો વ્યવહાર કર્યો છે તે સહુની સંભાળ લઈએ,તેને જીવતા જીવ જ સ્વર્ગસુખની અનુભૂતિ થાય તેવો વ્યવહાર તેની સાથે કરીએ.એ જ સાચી કૃષ્ણભક્તિ છે.

પૂતનાને ય મોક્ષ આપનારા ભગવાન કૃષ્ણ વર્તમાન સમયમાં સહુ સંતાનોને માતાનું ઋણ અદા કરવાની શીખ આપે છે.

પાઠટીપ

- 1 10-6-2 ભાગવતપુરાણે શ્રીસુબોધિની પૃ.823
- 2 તદપિ પૂતનાવધલીલાયા આવશ્યકત્વાલ્લીલાશક્તિપ્રેરણવશાદેવ મૃત્યુના નિમન્ચ્યમાણેવ ભર્તુઃ ગોકુલં જગામેત્યાહ ..।10.6.4 ભા.પુરાણે શ્રીમદ્વિશ્વનાથચક્રવર્તિકૃતા સારાર્થદર્શિની પૃ.821
- 3 નિઘ્નન્તીતિ તુમર્થે શતૃપ્રત્યયઃ,શિશૂન્ હન્તુમિત્યર્થઃ।પુરગ્રામવ્રજાદિષુ-ચચારેતિ તાદૃશાનાં શિશૂનામન્વેષણાય,ન તુ કાપિ શિશૂન્ જઘાન ।અન્યથા ભગવત્કૃતે નિરપરાધાનાં બાલાનાં હનનં ભગવતા નિર્દયત્વાભિવ્યઞ્જકં સ્યાત્ ..।10.6.1,2 ભા.પુરાણે મજ્જીવગોસ્વામિકૃત બૃહત્ક્રમન્દર્ભઃ।પૃ.821
- 4 સર્વવ્યામોહનાર્થે ભગવત્કૃતં તસ્યા રૂપં વર્ણયતિ ...।10.6.5ભાગવતપુરાણે શ્રીસુબોધિની,પૃ.836
- 5 યદ્દૃષ્ટ્યા નિજમૃત્યુયોગેન નન્દગૃહે ગતા...।10.6.7 શ્રીમત્જીવગોસ્વામિકૃત બૃહદ્ક્રમસન્દર્ભઃ,પૃ834
- 6 10.6.7ભાગવતપુરાણે શ્રીસુબોધિનીજી ,પૃ.836
- 7 ક્લિષ્ટકર્મા ભગવાન્ સ્વતો ન કઞ્ચિન્મારયતિ તથૈવ પરં સ્વતઃ કાલો ગૃહીત ઇતિ નિકટ ઉપવિશ્ય તમઙ્કે સમારોપયત્ । 10.6.8 શ્રી સુબોધિની,પૃ.836
- 8 સ્વસ્યાત્યન્તબાલભીરુત્વજ્ઞાપનાય....। ભાવાર્થદીપિકા પ્રકાશઃ , બાલભાવં નિજબાલત્વં વિભાવયામાસ । ભક્તમનોરઞ્જની , તચ્ચતસ્યામત્યન્તબાલત્વ ભીરુત્વબોધદનાર્થમ્..... ।10.6.8 બૃહદ્વૈષ્ણવતોષિણી પૃ.833 ,નિજાત્યન્તબાલત્વભીરુત્વજ્ઞાપનાય...અન્વિતાર્થપ્રકાશઃ।પૃ.840
- 9 માતૃભાવદર્શિકાયાસ્તસ્યાઃસ્વકર્તૃકવધે લજ્જાનુત્પત્યૈ ચ નેત્રનિમીલિતમ્ । અન્વિતાર્થપ્રકાશઃ।પૃ.840
- 10 દૃષ્ટા ચેત્ કરુણાતૃશયમનઘાસ્યાઞ્ચોગ્રયા ભસ્મસાદેવં તેદવશિષ્યતે હ્યુભયથા તદ્વાસનાસંસ્કૃતિઃ।શ્રીભક્તિરસાયનમ્ ,પૃ.842
- 11 ચરાચરાત્મા યદયં તતોઽન્તર્દૃશા ભૃશં પશ્યતુ દુર્મનસ્કામ્ બહિર્દૃશા નાર્હનિરિક્ષણેતિ કૃતં તથા તન્નિમિનાઽક્ષિયુગ્મમ્।।શ્રીભક્તિરસાયનમ્ ।પૃ.842

- 12 दातुं स्तन्यमिषा द्विषं किल धृतोद्योगे यमास्ते यतःपीतं चेत् प्रभुणा पुरो बत गतिःका वा अस्मदीया भवेत् ।इत्थं व्याकुलितान्निजोदरगतानालोक्य लोकान् प्रभुर्वक्तुं भात्यभयप्रदानवचनं चक्रेऽक्षिसम्मिलनम् ॥ श्रीभक्तिरसायनम् ।पृ.842
- 13धात्रीवषधारिण्यास्तस्याःस्वकतृकेवधे त्रपानुदयाय तन्मृत्युकलेशदर्शनाय च मुद्रितनेत्रोऽभूदिति भावः ॥ 10.6.8 वैष्णवानन्दिनी,पृ.835
- 14 बालमारिकाग्रहं विबुध्यापि निमीलितेक्षण एवास कपटेनापि अङ्कारोपणादिना स्नेहं कर्तुं प्रवृत्तां चक्षुषाप्यन्यथा नापश्यदित्यर्थः। 10.6.8 सिद्धान्तप्रदीपः,पृ.835
- 15 अनर्हवीक्षाऽनुत्कण्ठा प्रसिद्धैव महात्मनाम् । ईक्षीक्षिराजंसाभ्यां युक्तं नैक्षि बकीमुखम् ॥10.6.8 श्रीभक्तिरसायनम् ।पृ.842
- 16 ऐहिकं तु नहि साधनमस्या दृश्यतेऽवापि पुरातनमस्ति । किं नवेति भगवान् ध्रुवमन्तश्चिन्तनाय कृतनेत्रपिधानः ॥ 10.6.8
- 17 (10.40.41) श्रीकृष्णजन्मभंड पूर्वार्ध,ब्रह्मवैवर्तपुराण
18 भगवान् श्रीकृष्णःपद्भ्यां यस्याःपूतनाया अङ्गं देहं समाक्रम्य स्तनपिबत् सा यातुधानी राक्षस्यपियदि जनन्यार्देवकीयसोदयोरुचितां गतिं स्वर्गमवाप ॥10.6.38 इत्यत्र बालप्रबोधिनी पृ.900
- 19 अहो बकी यं स्तनकालकूटं जिधांसयापाययदप्य साध्वी ।लेभे गतिं धान्युचिता सतोऽन्यं ।कं वा दयालुं शरणं ब्रजेम ॥3.2.32, सद्द्वेषामपि पूतनापि सकुला त्वामेव देवापिता ॥10.14.35.श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

सन्दर्भग्रन्थो

I. ब्रह्मवैवर्तपुराण

भाग-2(कृष्णजन्मभंड-पूर्वार्ध)

अनुवाक-शास्त्री गिरिजाशंकर मायाशंकर

प्रकाशक- सस्तुं साहित्यवर्धक कार्यालय, १९७०

II. श्रीमद्भागवतमहापुराणम् । दशमस्कन्धः पूर्वार्धः (अनेकव्याख्यासमलङ्कृतम्)

सम्पादकः कृष्णशङ्कर शास्त्री

प्रकाशकः -श्री भागवतविद्यापीठः,वि.सं.२०१२

III. श्रीमद्भागवत-महापुराण

गीताप्रेस,गोरखपुर,वि.सं.२०५९

IV. पूर्णावतार श्रीकृष्ण (भाग पहलो)

लेखक-उपेन्द्रराय जे सांडेसरा

प्रकाशक-गुजरात युनिवर्सिटी ,१९७९

પ્રા.કાલિન્દી હરિકૃષ્ણ પાઠક

વિભાગાધ્યક્ષા-સંસ્કૃત

એસ.વી.આર્ટ્સ કોલેજ

અમદાવાદ

Copyright © 2012 - 2019 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat